

Земаљски кнез у средњовековној Србији

Од видовдан
- 2. јуна 2017.

Кнез Паскач са породицом и севастократор Влатко са породицама, ктиторска композиција у цркви Светог Николе, манастир Псача код Криве Паланке (данас Република Македонија).

Земаљски кнез је у средњовековној српској држави био највиши представник локалне управе.

Реч **кнез** је веома старог порекла – у свим словенским језицима означавала је **старешину** или **поглавара**.

Код Срба у раном средњем веку, то је била владарска титула и као таква најдуже се одржала у Приморју. У Рашкој је од 11. века владарска титула **велики жупан**. У 13. и 14. веку титула кнеза имала је разна значења.

Постојали су кнезови влаха, кнезови градова и земаљски кнезови.

У земаљске кнезове спадали су и велики кнезови. Ову титулу, као и територију којом је земаљски кнез управљао додељивао је владар.

Сматра се да је титула била доживотна али не и наследна.

Обично би владар исту титулу доделио синовима или браћи.

Титулу великог кнеза носили су господари удеоних кнежевина.

За време краља Милутина кнежевску титулу су могли да носе управници појединих области попут кнеза Илије који је управљао Зетом, док од времена Уроша I ова титула се не помиње.

За време Стефана Душана ова титула је поново у употреби, и тада су је носили поједини представници најистакнутије властеле у српским земљама Српског царства, за разлику од грчких земаља где су српски владари додељивали и високе византијске титуле.

Титулу великог кнеза носио је **Војислав Војиновић**, а кнежевску **Лазар Хребелановић** који је временом постао и најмоћнији српски великаш, па је тако и кнежевска титула постала владарско обележје.

Земаљски кнез у 12. и 13. веку

У изворима на старосрпском језику реч кнез јавља се од 12 века.

Кнезови земаљски помињу се у саставу државног сабора на коме је Стефан Немања обзнанио своју намеру да абдицира и да се замонаши. Као учесници сабора наводе се **велики жупан Немања**, његова супруга **Ана** и синови **Вукан** и **Стефан**, представници цркве а међу њима је најистакнутији био **епископ Калиник**. Потом су долазили *представници делом, кнезови земаљски, војводе и војници*. Сви су они били део **племства**. *Представници делом* су чланови централне државне управе, **казнаци** и **тепчије**. **Кнезови земље** су представници локалне управе у провинцији односно по средњовековној терминологији у земљи. Кнезови земаљски се помињу и поводом бекства **Растка Немањића** у Свету гору. У потрагу за њим Стефан Немања шаље своје **велможе** и **кнезове** своје.

Удеони кнез

*За више детаља погледајте **Српске удеоне кнежевине**.*

У 12. веку у Србији су постојали удеони кнежеви који су били владареви блиски рођаци и који су добијали део владареве територије на управу. Удеони кнез није могао да самостално, без консултација са владаром, учествује у доношењу важних одлука ни на сопственом управном подручју ни у односима са другим владарима и државама.

Први познати удеони кнез био је Деса, најмлађи брат великог жупана Уроша II. Деса је око 1130. или 1131. завладао **Хумском земљом**.

Власт је касније проширио на **Травунију и Дукљу**. Када је велики жупан постао Тихомир, његова браћа су добили удеоне кнежевине.

Страцимир је добио крајеве око **Западне Мораве**. Мирослав је добио **Захумље**, а Стефан Немања жупе **Топлица, Ибар, Расина и Реке**.

После сукоба са браћом као победник је изашао Стефан Немања.

Тихомир је страдао у сукобу, Стефан Немања је постао велики жупан, а остала браћа су задржала управљање појединим областима.

Мирослав је владао **Хумском** земљом. Носио је титулу **кнеза**, а потписивао се и као **кнез хумски**. Учествовао је заједно са братом у појединим важним државним пословима. После Мирослава на кратко је Хумском земљом управљао Растко Немањић, а у 13. веку потомци кнеза Мирослава носили су титулу **великог кнеза**.

Друга значајна удео на кнежевина била је **Дукља са Требињем** коју је Немања предао на управу своме сину Вукану. **Удеони кнежеви** су у својим областима имали велика административна права, издавали су посебне исправе, а по свој прилици могли су да воде део послова са другим државама. Јачање краљевске власти у првој половини 13. века водило је постепеном слабљењу позиције удеоних кнежева што је посебно дошло до изражаја за време владавине Стефана Уроша I када се некада значајни положаји удеоних кнежева своде на локалну властелу.

Земаљски кнез у 14. веку

Од времена владавине краља Уроша I титула **великог кнеза** се не јавља што се доводи у вези са променама у државној управи за време овог владара. Титула кнеза је ипак опстала и носе је поједини намесници српских владара. Краљ Милутин је на место управника у **Зети** поставио кнеза Илију након сукоба са својим сином Стефаном. У дубровачким актима Илија је 1318. године споменут као **кнез**, а затим 1321. као **кефалија у Зети**. Кнез Илија није био удео кнез. У време краља Стефана Дечанског (1321—1331) као његов велможа познат је кнез Балдовин у **Врању**, који је био ктитор цркве светог Николе у Врању, а као његов наследник забележен је кнез Миљушат.

Од царског крунисања Стефана Душана 1346. године српски владари почињу да додељују висока византијска достојанства деспота, кесара и севастократора. Ове титуле додељиване су властели у *грчким земљама* Српског царства док су титуле *кнеза* и *жупана* и даље додељиване властели у *српким земљама*.

Изузетак је био деспот Иваниш о коме се мало зна. Намесници у *српским земљама* добили су високе титуле *великог жупана* и *великог кнеза* и управљали су пространим територијама. Титулу великог жупана Душан је доделио Алтоману, брату будућег кнеза Војислава Војиновића.

Са титулом великог кнеза спомиње се Вратко, отац кнегиње Милице, који се са овом титулом у изворима први пут јавља 1352. године, а запамћен је и као велики кнез иако се та титула не јавља у савременим изворима. За време цара Стефана Душана титулу кнеза добио је Војислав Војиновић, који се 1350. године јавља као ставилац на Душановом двору. Као хумски кнез помиње се и Војислав Војиновић током сукоба са Дубровником 1359. године када истиче своје претензије на Стонски рат.

Са титулом кнеза забележен је у повељи којом се потврђено склапање мира у **Оногшту** 22. августа 1362. године.

Вероватно је као представник крупне Душанове властеле кнежевску титулу добио и Паскач о коме је сачувано мало података. Његов портрет из манастира Светог Николе у Псачи где је насликан заједно са другим ктитором севастократором Влатком указује да су носиоци титуле кнеза имали у време цара Стефана Уроша (1355—1371) ранг једнак рангу *севастократора*.

Лазар, син логотета и великог слуге Прибца, јавља се први пут са титулом кнеза 1371. године, а током своје службе на двору цара Уроша носио је титулу **ставиоца**. Он је после смрти кнеза Војислава Војиновића и кнеза Вратка био једини носилац кнежевске титуле, а његовим успоном она добија значење владарске титуле.

Историјска библиотека